

оцима прије свега научној јавности, на увид.

Закопане су одавно ратне сјекире између Бајица и Доњокрајаца, па је лијепо зазвучала реченица Вање Поповића, једног од потомака попа

Лаза, изговорена на промоцији Ме-моара, у Дому слободе на Цетињу, 3. октобра 2003. године: „Мило ми је што је ово дјело приредио један Бајица”.

Дражица Војиновић

Мираш Мартиновић: ТЕУТА, Београд, 2003, 230 стр.

Дукља-античка, римска провинција, држава дукљанских Словена, настала на простору Горње Далмације, претходно као Превалитана, а била је предмет изучавања бројних истраживача разних струка-археолога, историчара, историчара умјетности, историчара културе и писмености итд. Настала је бројна литература о Дукљанској држави и преддукљанском периоду црногорске историје, почев од оне грчких и римских писаца, преко црногорских списа попут Љетописа попа Дукљанина и других извора, па до ауторских радова током XIX и XX вијека.

Нажалост, и поред тога, дукљански и преддукљански период је најмање изучен период наше историје, те представља још увијек отворено поље за истраживање гдје има много тога да се каже, допуни и исправи.

Колико ће историја и култура једне државе и народа бити обрађена, валоризована на прави начин и заснована на историјским изворима зависи највише од броја релевантних извора и сопствених стручних кадрова који се њима баве, али и од објав-

љене литературе о тој држави и том народу.

Црна Гора и црногорски народ имали су ту несрећу да нијесу имали своје кадрове већ су њену историју писали углавном странци и извањци, походећи је било као авантуристи, било са одређеним циљем. На срећу, посљедњих година стасавају школовани црногорски кадрови који без предрасуда пишу о Црној Гори, њеној прошлости, култури и другим сегментима идентитета, јер све што је настало и што су створиле цивилизације кроз трајање на простору одређене државе њено је културно-историјско наслеђе.

Један од таквих, већ афирмираних аутора, који се загледао у најдубљу прошлост Црне Горе и њених простора је публициста и књижевник Мираш Мартиновић. Овај стваралац и сањар, трага за тајнама скривеним у далекој прошлости, за несталим градовима, личностима и цивилизацијама на тлу Црне Горе. Пошто је избрусио своје перо на разним круговима, молитвама, митовима и

смагдима, загледан у Есхилов дан, подучен Вавилонским мудрацима, стигао је изгледа дефинитивно у свој Монтенегро-„*Pietre di Montenegro*” (Камење Црне Горе), Путевима Превалиса, са жељом да Отвори Агрувијум. А онај који путевима Превалиса стигне у камење Црне Горе, стигао је у вртлог из којег више не излази. М. Мартиновић, по свој прилици, и не намјерава одатле ни излазити. У маниру правог историчара он основу за своје књиге узима историјске теме а потка су му надахнути литерарни описи и реминисценције, тако да читалац његове књиге гута у једном даху чиме упознаје прошлост на најпопуларнији могући начин.

Већ зрели стваралац М. Мартиновић нам је недавно подарио нову књигу на историјске теме. Извукао је из 23-вјековне таме илирску краљицу Теуту, жену непоновљиве љепоте којој су се чак и богови дивили, а непријатељи остајали немоћни пред том љепотом.

Књига носи јасан и кратак наслов - *Теуша*, који само једном ријечју објашњава све. Дакле, аутор је за фанбулу свога дјела узео краљицу Теуту, и што се подразумејива, град Рисан као њену пријестоницу.

Што све кажу извори и књиге о Теути и Рисну, ауторовој основној теми?

Теута је била илирска краљица, која је владала илирском државом, послје смрти свога мужа Агрона, од 231-228. године прије Христа, умјесто његовог малољетног сина Пинеса.

Ова мудра и енергична владарка у бројним ратовима које је водила приносилава Епир да ступи у савез са Илирима, врши опсаду Исе, коју је започео Агрон, напада Епидамнос, осваја оток Коркиру уз помоћ савезника Акарнаца, послје побједи над флотом Ахајаца и Етолаца. За намјесника Коркире поставља Деметрија Хваранина. Међутим, јачање и ширење илирске државе према југу почело је угрожавати римске интересе у Јадранском и Јонском мору. У нападу на грчке и италске трговце нарочито су се истицали илирски гусари, што је натјерало Римљане да пошаљу краљици посланике са два брата Корунканија на челу (Луције и Гај) са задатком да од Теуте траже да прекине опсаду Исе и забрани својим поданицима гусарење и пљачку. Теута одбацује римске захтјеве, убија млађег брата јер је поносној краљици запријетио да ће је научити да поштује права Рима. То је био повод Римљанима да започну рат с Илирима 229. године управо у вријеме Теутине опсаде Виса, кад је Теута била послала велики број својих лађа против Крфа и Драча које их освоје. Римска војска се укључује у ове сукобе, те уз помоћ Деметрија Хваранина који издаде краљицу заузму Крф, Драч и Аполонију (близу Валоне). У ратовима 228. године Римљани настављају нападе ка сјеверу на Теуту, гдје им се преда више илирских племена. Теутини поданици доживе пораз и код Виса јер је римска сила била огромна: 200 бродова, 120 000 пјешака и 2000 коњаника.

Искрцавши се на источној обали Јадранског мора код Аполоније Римљани потисну Илире према сјеверу, а илирске вароши и утврђења падају једна за другим у Римске руке. Теута се повукла у тврђаву *Рхизон* (Рисан), а њена флота у Неретву. У том рату илирска држава изгубила је велики дио своје територије и сведена је била на подручје од Дубровника до Дрима. За свог намјесника Хвара и отока, Рим постаља бившег Теутиног војсковођу. Теута бијаше приморана на мир под неповољним условима – плаћање данка, ограничење кретања и броја наоружаних бродова (највише два брода и то само до Љеша). Послије склапања овог мира Теути се у изворима губи сваки траг.

Међутим, антички писци – Помпоније Мела, Плиније Старији, Стробон и др. говоре да се илирска племена као што су Ардијеји, Плереји, Анхелејци, Лабеати, Доклеати, Пирусти и Аутаријати, никада нијесу помирили с римском окупацијом, те да су сукоби били уобичајена појава. Лик илирске краљице им је био подстицај и надахнуће док није прешао у легенду, која ето и дан-данас заокупља машту истраживача и знатижељника.

Центар илирске државе у Теутино доба био је утврђени град Ризон, градић згодан по неосвојивости, повучен од мора и лежи на самој Ризонској ријеци, како су забиљежили хроничари. Овдје и данас многе непознанице побуђују машту, почев од локације ондашњег илирског насеља, па до топонима: Царине, ријечица Шпиља, Градина, пећине

Липци, киклопских зидова, те археолошких налазишта попут хеленистичке и илирске керамике, новчића Аполоније, Дирахине, Балајоса (краља), нарочито ризонскога новца и надасве чувеног мозаика чувене краљице Теуте.

Интересантно је напоменути да се под најездом Авара и Словена распада црквена организација у Превалис и да се управо у Рисну посљедњи пут помиње епископ 595. год., да би 602. године ова била потпуно уништена и у Дукљи и Скадру.

И још нешто: Константин Порфирогенит убраја Рисан у градове, а Поп Дукљанин *Rissena* сматра Жупом, која се простирала уз обалу и залеђе Рисанског залива.

Управо на овим чињеницама и на овом терену Мираш Мартиновић везе прелијепи историјски ћилим црногорске прошлости. Историјско штиво је заогрнуо литерарном пређом тако да читалац не осјећа гдје почиње и гдје завршава историја и гдје писац говори устима својих јунака. Прочитавши књигу Мартиновића стиче се утисак да се о Теути нема што више рећи од већ реченог.

Инспирисан налазима пољских археолога аутор плете причу као паук мрежу, око вазе из VII или VIII вијека прије Христа и зрна са Царина које цвијета послје три миленијума, зрна које сеже до средишта Земље као у бајкама, а своју причу казују и други налази новац, керамика...

Ово је прича са краја књиге, што говори о томе да се Мирашева књига може читати и с краја као и са почетка, јер је штиво распоређено у

двје књиге (прву и другу) са по двадесет слика-поглавља која се по потреби могу читати независно једно од другог, иако се прави угођај добија тек након читања цјелине. Но то није све. Аутор је дјело опремио фусно-тама које поред тога што појашњавају основни његов текст, представљају примјер како и сувопарно историјско штиво кад се употреби на прави начин може звучати и научно, пјеснички лепршаво ако је осмишљено и писано пером мајстора. Овдје је наша мјесто света илирска биљка-ирис (*iris illyrica*), чију су љековитост хвалили многи антички писци, а Илири о њој испредали легенде и предања. Наравно, директну везу овдје ирис има и са Теутом јер у њено доба најбоље успјева. Своје мјесто овдје налази и божанства-богиња љепоте код Илира Латра и Биднус, бог ријека код племена Јапода. Ипак, ниједна прича о Боки Которској не би била потпуна да се у њој не нађе мјеста за Котор, град чаробне мјесечине, љубимац звијезда, миљеник мита, симбол поморског богатства, који је према легенди основала грчка богиња Алкима која и данас живи у пећини Вилиници изнад града.

Посебну пажњу читалаца у главном тексту привлачи преписка између Теуте и њеног војсковође Деметрија, писма која су писана са пуно љубави и њежности ма да писана у суровим временима битака и погибија којима је овај простор богат и пребогат, можда најбогатији на свијету.

Умјесто да лamentsирам, над ауторским текстом Мираща

Мартиновића цитираћу укратко само неке његове реченице које говоре све. Он каже устима својих јунака: „Нигдје ноћ није тајанствена као у овој земљи. Нигдје звијезде не блистају као овдје. И нигдје небо није у дослуху са земљом као над овим планинама..”

Иако легенде и историја не иду заједно, јер су легенде везане за литературу, а историја за изворе, ипак треба наћи оправдања за Миращево мишљење да „предања стварају простор за трајање, себи и свом народу”. Неспорно је такође, чињенице говоре да је Ризон представљао центар војне моћи у Илирији у вријеме краљице Теуте и да су дивља илирска племена попут Ардијеја, Доклеата и Лабеата представљала главну сметњу за успостављање римске власти у Илирији. Читаоцима препуштам да просуде има ли ова прича о непокорности и дивљини свој наставак.

А М. Мартиновић оптимистички оставља отвореном причу своје књиге, јер каже он, краљица Теута наставља да живи у машти народа. Наставља да путује и гледа своје краљевство, из ириса, у доба кад он расцвјета.

Свакако ваља још једном подсјетити да Теута и даље столује у свом пријестоном граду Рисну, античком Rizonu, Rizuntu, Riziniumu, Sinus Rizonicosu, Rizonitasu, који оснива племе Ризонати, односно Ризонитас, или на прастарим језицима Обаљани, како се претпоставља у науци.

Можда се још увијек скрива у вировима „Илирске црnodубоке ријеке гдје бијаху сахрањени Хармонија и Кадмо код људи Енхелеја.”

Овај последњи цитат преузео је аутор од једног мудрог Ришњанина-Лазара Дробњаковића, који Црnodубоку ријеку поистовјећује са Рисанским заливом, који у појединим добима и атмосферским приликама умјесто плаветнила добија тамнију боју.

Не можемо да не подсетимо да нас овај топоним асоцира и стаје у

дугачки низ топонима са значењем, црн, мрк, вран, сив, таман, којих у Црној Гори има много, а који се уклапају у главни назив са истим значењем-Дукља-Зета-Црна Гора.

На крају да зажелимо Мирашу Мартиновићу да настави трагање за црногорским тајнама што ће свакако дати нове књиге.

Божидар Шекуларац